

Tourism and Recreation

<https://dergipark.org.tr/tourismandrecreation>

E-ISSN: 2687-1971

Dini, ahlaki ve eğitimsel açıdan turizm: akademik bir değerlendirme

Tourism from religious, moral and educational perspectives: an academic evaluation

Mustafa Cabir Altıntaş^{1*}

¹Şirnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, mcabiraltintas@sirnak.edu.tr, 0000-0002-8991-7047

MAKALE BİLGİSİ ARTICLE INFO

Araştırma / Research Article

Anahtar Kelimeler:

Çağdaş turizm, Dini ve manevi turizm, Turizmin dini ve etik boyutları, Turizmin eğitimsel boyutlar, Akademi ve turizm

Key Words:

Contemporary tourism, Religious and spiritual tourism, Religious and ethical dimensions of tourism, Educational dimensions of tourism, Academia and tourism

Gönderme Tarihi / Received Date:
29.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:
31.10.2024

Yayınlanma Tarihi / Published Online:
31.12.2024

DOI:
[10.53601/tourismandrecreation.1492320](https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1492320)

ÖZET

Bu makalede, çağdaş turizmin temel alanları olan etik, teolojik ve eğitimsel boyutları üzerine güncel değerlendirmeler ele alınacaktır. Turizm endüstrisinin etik ve ahlaki yönleri son zamanlarda artarak ilgi bulmaktadır. Ancak çağdaş turizmin doğasında var olan daha derin etik ve ahlaki problemlerin araştırılmasının hâlâ nadiren yapılması üzerine bu araştırma ortaya konulmuştur. Turizm, çoğu yerleşik dünya dininin teolojilerinde de ele alınmamıştır; ancak dini turizm, manevi turizm, inanç turizmi ve helal turizm gibi yeni turistik türlerde farklı teolojik unsurlar ortaya çıkmaktadır. Eğitim boyutu ise inanç ve kültür turizmi ile ilişkilidir ve seyahat yoluyla edinilen bilgi, örgün veya yaşam boyu eğitimin tamamlayıcı bir rolünü üstlenmektedir. Çalışma, turizm alanının etik ve dini alanlarında bazı temeller kazandığı sonucuna varmaktadır, ancak ana felsefi akımlardaki boyutları sınırlı bir kapsama sahipken, yerleşik dünya dinlerinin teolojilerinde eksik kaldığını da vurgulamaktadır. Ayrıca akademisyenlerin turizmin dini, ahlaki ve eğitimsel boyutlarına dair yaptıkları eleştiri ve değerlendirmeleri de irdelemektedir. Bu konuları tartışmak ve aydınlatmak için yeterli tartışma alanlarının bulunmaması, araştırmayı bu alandaki boşluğu doldurmaya yönelik bir çaba ürünü olarak önemli kılmaktadır.

ABSTRACT

This article discusses current evaluations of the ethical, theological, and educational dimensions of contemporary tourism. The ethical and moral aspects of the tourism industry have recently received increasing attention. However, research into the deeper ethical and moral problems inherent in contemporary tourism remains limited. Tourism is also not addressed in the theologies of most established world religions, although different theological elements are emerging in new forms of tourism such as religious tourism, spiritual tourism, faith tourism and halal tourism. The educational dimension is related to faith and cultural tourism, and knowledge acquired through travelling plays a complementary role to formal or lifelong education. The study concludes that the field of tourism has gained some foundations in the ethical and religious contexts. However, it highlights that tourism's relevance within major philosophical currents is limited and largely absent from the theologies of established world religions. The article also examines scholars' critiques and evaluations concerning the religious, ethical, and educational aspects of tourism. The scarcity of dedicated spaces for discussion and exploration of these topics underscores the importance of this research as an attempt to address a significant gap in the field.

1. Giriş

Son yıllarda turizm, sosyolojik bir yapı olarak giderek artan bir şekilde çerçevelenmiş ve akademisyenler, kendi bilgi alanlarında turizmi ve onun olağanüstü dünyasını çalışmalarında ele almışlardır. Turizm akademisinin giderek ticarileşen doğası, turizm alanında çalışan bilim adamlarını, kendi ahlaki konuları ile soyut ve nesnel bilimsel anlayış kavramları arasındaki etkileşimi en iyi nasıl yönetecekleri konusunda eleştirel düşünmeye yöneltmiştir (Hales vd., 2018). Bu süreçte, 'Turizm disiplinler arası bir alan mıdır?' ve 'Turizmin etik (ahlaki) ve dini boyutlarına dair temellendirme yapılmış mıdır?' Eğitim ile nasıl ilişkilendirilmiştir? Gibi sorular gündeme gelmiştir. Bu nedenle, sorular belirli

alanların nihai anlamlarını ve meşruiyetlerini türettikleri sosyal makro düzeydeki kültürel alanlara nasıl entegre edildikleri veya felsefi, etik ve teolojik olarak nasıl temellendirildiklerine dair kapsam ve alanlardan ortaya çıkmıştır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar gösteriyor ki, turizm akademisyenlerinin bilgi inşa etme ve eğitim faaliyetlerine potansiyel olarak manevi ve dini bir boyutu nasıl uygulayabileceklerini değerlendirmesi disiplinler arası konulara eğildiklerine dair yaklaşımları içermektedir (Bakar, 2020). Yirmi birinci yüzyılın ilk on yıllarında, eğlence ve sporun dini ve etik yönleri, artan sayıda akademisyen tarafından ele alınmıştır. Boş zamanın teolojik yönleri bile

büyük ilgi görmüştür. Örneğin Kelly (2015), boş zamanı "bir barış biçimi" ve bu nedenle "Tanrı'da barışçıl dinlenmenin geçici bir öngörüsü" olarak görürken, Sulentic (2014, s.761) boş zamanı "dinlenme" olarak "dini veya manevi deneyime açık olma" durumu olarak görmüştür. Bu nedenle, her iki yazar da boş zamanı derin dini deneyimler için hayati bir ön koşul olarak algılamışlar, turizmle ilgili farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Bundan dolayı turizm çalışmasında manevi bir boyutun meşrulaştırılabileceği bir mekanizma oluşturulma çabaları artmaktadır.

7. Turizm Bilgi Platformu'nda, "insanlar ve çevrelerindeki dünya arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve karşılıklı bağımlılığı vurgulayan ruhsal gelişim ve bilince odaklanma" gerekliliğinin savunulması (Barkathunnisha vd., 2019, s.2148); turizm bilgisi oluşumunun dini ve ahlaki boyutlarına yönelik artan bir araştırma anlayışını geliştirmiştir. Ancak bugüne kadar dikkate alınmayan konular, bilim adamının inancı ve belirli bir organize dini inançla bağlantısı ve bunun turizm üzerindeki etkisi olmuştur. Bu konular, eğlence ve spor alanlarında nispeten gelişmiş tartışmalarla desteklenmiş; ancak turizm alanında bu tartışmaların başlaması geç olmuş ve hâlâ oldukça sınırlı kalmıştır. Turistik fenomenlerin felsefesine, etiğine veya teolojisine adanmış özel bir dergi de yoktur ve bu konuları özel olarak ele alan az sayıda eser bulunmaktadır. Bu da literatürde bir boşluk oluşturmaktadır. Bu boşluk kısmen turizmin modernitedeki sorunlu konumundan da kaynaklanmış olabilir; zira modern entelektüeller genel olarak seyahati takdir etseler de turizmi entelektüel ilgiye layık olarak görmemişlerdir. Turizm genellikle bir şekilde topluma dışsal, yasadışı veya gülünç bir müsamaha alanı olarak algılanmış ve bu nedenle herhangi bir etik ve teolojik temele ihtiyaç duyulmamıştır.

Bu araştırma, turizmin temel kültürel alanlarına kademeli entegrasyonunun işaretleri olarak ne ölçüde etik, teolojik ve eğitimsel boyutlar kazandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bir yandan turizmin her bir alanın temel çabalarının gerçekleştirilmesi için bir yol olarak ne ölçüde kabul gördüğü ve diğer yandan turizmin belirli tezahürlerinin her alanda hâkim olan temel yaklaşımlar veya ilkeler (örneğin etik ilkeler veya dini öğretiler) tarafından ne ölçüde analiz edildiği, düzenlendiği veya eleştirildiği ele alınmıştır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme

2.1. Turizme Teolojik Yaklaşımlar

Turizm ile teoloji ilk bakışta birbirlerinden uzak iki kavram olarak görünmektedir; zira dini inanç, uygulama ve deneyimleri kapsayan teolojinin dünyevi zevk, eğlence ve deneyimler olarak kabul gören turizme mesafeli olduğunu düşünmek doğal bir süreçtir. Teoloji ve turizm kavramları arasındaki ilişkinin araştırılması için birkaç neden ileri sürülebilir: 1) Turizm, dini hac ziyaretleriyle iç içedir. 2) Bazı büyük yerleşik dünya dinleri son zamanlarda turizme artan bir ilgi göstermiştir. 3) Bazı yazarlar seküler turizm uygulamalarında dini temalar keşfetmiştir (Sharpley & Sundaram, 2005). 4) Manevi deneyimler arayışı, çağdaş, post-modern turistlerin giderek daha önemli bir nedeni haline gelmiştir (Heintzman, 2013). Buna rağmen turizm ve din ilişkisini çalışan akademisyenler, seyahat ve turizmin teolojik yorumuna pek dikkat etmemişlerdir. Örneğin Olsen ve

Timothy (2006), turizme dair çalışmalarında ve eserin girişinde teolojik meselelere dair ilgili bilgilendirme yapmamışlardır. Yine Olsen (2011), daha yakın tarihli bir makalesinde, dini liderlerin turizme ilişkin görüşlerinin incelenmesi için beş araştırma teması sunmuştur ancak onların teolojik görüşleri bunlar arasında değildir. Bunun gibi birçok araştırma yerleşik dünya dinlerinin seyahat veya turizm ile ara yüzüne ilişkin yayınlarında teolojiye atıfta bulunmamışlardır. 'Turizm teolojisi' ifadesi yalnızca birkaç kaynakta açıkça belirtilmiştir (Grimshaw, 2013; Singh, 2009) ancak onlar bile onu detaylandırmamıştır.

2.2. Yerleşik Dünya Dinlerinde Turizme Bakış

Din ve inançlar, insanların yeryüzünün çeşitli alanlarındaki inanç merkezlerine yönelik gerçekleştirdikleri yolculuklarda kuvvetli bir güdü oluşturmaktadır. İslam, Hristiyanlık (Katolik mezhebi), Yahudilik ve Budizm gibi yerleşik dünya dinleri, mecazi olarak insan hayatını bir yolculuk olarak temsil etmişlerdir (Hall, 2006). Bu dinlerde kutsal alanlar temel çekicilikleri ile öne çıkmaktadır, zira kutsal alanlar inanç için büyük bir motivasyon kaynağı olarak kabul edilir. Müslümanların kendi hac görevlerini yerine getirmek için Medine ve Mekke'ye gitmeleri, Hristiyanların Hz. İsa ve Meryem Ana'nın yer aldığı inanç merkezlerini ziyaret etmeleri, Yahudilerin Kudüs'te Süleyman Mabedi ziyaretleri ya da Budistlerin Ganj Nehri'nde günahlarından arınmaları kutsal alanların seyahatteki önemine dair örnekler olarak verilebilmektedir.

Hristiyanlıkta, Rieger (2011), seyahatin derin bir dini önemi olduğuna ve Hristiyan yaşamının bir metaforu olarak hizmet edebileceğine olan inancını ifade ederek seyahat temasına bir kitap ayıran birkaç çağdaş Hristiyan teologdan biridir. Bununla birlikte, belirli bir seyahat şekli olarak turizm, Hristiyan ilahiyatçıların bir kısmında fazla ilgi görmemiştir. Vukonić (2006), Katolik Kilisesi'nin öğretilerinde ima edildiği iddia edilen turizm için teolojik bir temel formüle etmeye çalışmış; ancak belirli Katolik ilahiyatçılardan ziyade esas olarak İncil alıntılarına güvenmiş ve yer vermiştir. Bununla birlikte Vatikan Katolik Kilisesi, çağdaş dünyada turizmin ve pastoral zorluklarının önemini kabul eden bir 'Turizm Pastoral Bakanlığı için Genel Bir Rehber' yayınlamıştır; fakat turizmin manevi ve ruhsal yönüne dair önem atfedilmemiştir. Ancak, Hristiyanlar, inançları çerçevesinde kutsal atfedilen alanlara (Vatikan, Anadolu'daki mukaddes alanlar, Ürdün'deki mukaddes topraklar, Meksika'daki Guadalupe Bazilikası Fransa'daki Lourdes, İspanya'daki Santiago de Compostela vb.) seyahat ederek turizmin dini ve manevi boyutlarını incelemişlerdir.

İslam, seyahate karşı beyan ettiği olumlu tavırla, yerleşik dünya dinleri arasında göze çarpmaktadır. Jafari ve Scott (2014), Kuran'ın Müslümanları Allah'ın yaratışını tefekkür etmek için açıkça seyahat etmeye teşvik ettiğine dikkat çekmişlerdir. Timothy ve Iverson (2006: 186) 'bazı Müslümanlar seyahat ederken kendilerini Tanrı'ya daha yakın görüyorlar ve seyahat ederken dualarının evde yaptıklarından daha etkili olduğuna inanıyorlar' demişlerdir. Bu kapsamda yapılan Hac seyahatleri ve Kudüs ziyaretleri bu yakınlığın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Mukaddes olarak kabul edilen alanlara yapılan bu seyahatler dini turizmin temellerini

de oluşturmuştur. Ancak turizmin haczı kavramsallaştırmalarına alternatif olarak, Müslümanlar da dinin İslam ülkelerindeki turizm geliştirme projeleri üzerindeki etkisinin önemli örneklerinden yoksundurlar.

Yahudilikte ise, göçebe kökenlerine rağmen seyahati kendi iyiliği için değil, yalnızca Kutsal Topraklar/İsrail gibi Yahudi geçmişiyile ilgili yerlere ve Yahudilerin ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları tarihi anma yerlerine seyahat etmek ile teşvik edilmiştir (Cohen & Ioannides, 2006). Özellikle Kudüs ve çevresine yapılan ziyaretler Yahudilik için vaz geçilmez olarak kabul edilmekte ve inançları gereği mukaddes olarak görülmektedir. Bunun haricinde turizmin gelişimine dair çok bir gayret sarf edildiği söylenemez.

Hiçbir dünya dini açık bir "turizm teolojisi" önermemiş gözükmemektedir; ancak bu dinlerin, kutsal coğrafyaları ve kutsal yerlerin dini önemi hakkında besledikleri ve genellikle hac yolculuklarının hedefi haline gelen inançları aracılığıyla modern turizm üzerinde büyük dolaylı etkileri olmuştur (Turner & Turner, 2011). Geçmişte hac ziyaretleri, zorunlu olmayan seyahatlerin başlıca biçimiydi ve çoğu zaman, ibadete ek olarak, bir eğlence bileşeni de vardı. Turizmin kendisi bir tür dünyevi hac olarak kavramsallaştırıldı. Bununla birlikte, seküler turizm, modern zamanlarda sadece dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde değil, aynı zamanda modern Batı'da da büyüyen dini hac ziyaretlerinin yerini alamamıştır (Lois Gonzales, 2013). Modern zamanlarda haccın semantik alanı, yüce veya derin manevi deneyimler arzusuyla işaretlenen din dışı seyahat motivasyonlarını içerecek şekilde genişletilmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde sözü geçen konular değerlendirilmiştir.

2.3. Dini Turizm, İnanç Turizmi ve Helal Turizm

Antropologlar dünya dinlerini sosyal bilimsel perspektiften incelerler ve genel izlenim, tıpkı sosyal ve toplumsal yapıyı yaratan ve sürdüren sosyal dayanışmanın insan toplumunun merkezinde yer alması gibi, dinlerin de bir kültürün çekirdeği olduğu yönündedir. Sosyal ve toplumsal yapıyı oluşturan herhangi bir sosyal formun temelinde, seyahat ve iletişim gibi süreçlerde yer alır (Singh, 2009). Bu süreçleri besleyen en önemli kaynaklar ise inanç ve dindir. Zira inanç dinlerde, örf ve adetlerde ve diğer köklü normlarda somutlaşan temel sosyal ve kültürel değerleri sürekli olarak yeniden teyit eder. Bu tür değerler, sosyal dünya ile işbirliği ve etkileşimden kaynaklanan manevi faaliyet ve ritüeller yoluyla aktif kalırlar. Bu aktiflik ise turizm ile olan ilişkileri artırır. Artan bu ilişkiler çerçevesinde yeni tür turizm faaliyetleri ortaya çıkmıştır.

2.3.1. Din ve İnanç Turizmi

Dini turizm antik çağlardan beri var olmuştur ve bu terim genellikle insanların hac, misyonerlik veya eğlence amacıyla bireysel veya grup halinde seyahat ettiği bir turizm türü olan inanç turizmi olarak anılır (Álvarez-García vd., 2018). İnanç turizmi kavramı pek çok ülkede kullanılmaktadır. Yapısı gereği seküler ve manevi anlamları birleştiren turizm, manevi ve dini alanını literatürde inanç turizmi ile temsil etmektedir.

Turizm, hac zamanlarında kutsal yerlere yapılan yolculuklar ve seyahat için güçlü bir motivasyon işlevi gören din ile geleneksel olarak yakından bağlantılıdır. Bu açıdan dini

binalar, ritüeller, festivaller ve törensel etkinlikler, temsil edilen belirli inanç sistemlerinin dindar takipçilerinin yanı sıra sıradan ilgi duyanlar için de önemli turistik cazibe merkezleridir (Mat Som vd., 2019). Rinschede'nin (1992, s.53) öne sürdüğü gibi, dini motiflerle motive edilen bir seyahat olarak dini turizmin en eski turizm türleri arasında olduğu ve "muhtemelen din kadar eski" olduğu iddia edilebilir.

Din ve dindarlık, çeşitli sosyal ortamlara göre insan davranışını etkileyen kabul edilen faktörlerdir; ancak din, davranış ve turistik yer seçimi arasındaki ilişkileri araştıran araştırmalar oldukça sınırlıdır. Sosyal bilimcilerin turizm araştırmalarında dinin önemini gözden kaçırma eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Turizm ve din arasındaki ilişki söz konusu olduğunda, özellikle dini nitelikler ve bunların turist ihtiyaçları üzerindeki etkisine ilişkin literatür eksikliği daha da belirgindir (Mat Som vd., 2019). Nispeten az sayıda akademisyen din, ahlak ve eğitim ile sürdürülebilir turizm arasındaki çok yönlü ilişkileri araştırmıştır. Din ve turizm araştırmaları genellikle turizm faaliyetlerinin amacı ve etkisi, destinasyon imajı ve kutsal alanların yönetimi üzerine odaklanmıştır (Hattab & Katz, 2001).

Geniş bir şekilde yorumlandığında, dini turizm, dini motivasyonlar için yapılan dini yerlere veya cazibe merkezlerine gönüllü seyahattir. Bu nedenle, seyahati inanç turizmi olarak sınıflandırmak, hem destinasyonları veya cazibe merkezlerini hem de turistlerin motivasyonlarını dikkate almayı gerektirir. İnanç turizmi destinasyonları önemli ölçüde değişkenlik gösterebilmektedir.

Örneğin, turizm bilgini ve Anglikan rahip Myra Shackley, dini temelli çekiciliklerin üç tipini tanımlamaktadır: 1) doğal çevrenin bileşenleri (örneğin kutsal dağlar, göller, korular, adalar); 2) insan yapımı binalar, yapılar ve orijinal olarak dini amaçlarla tasarlanmış ve artık turistleri de çekebilecek alanlar ve 3) turist çekmek için tasarlanmış dini bir temaya sahip insan yapımı binalar (2008: 254-55). Bu üç kategoriye ek olarak, dini olmayan yerlerde düzenlenen dini öneme sahip özel etkinliklerin ve trajedi ya da siyasi açıdan önemli olaylarla ilişkilendirilen savaş alanları ve Holokost alanları gibi dünyevi yerlerin dini çekicilikler olarak kabul edilebileceğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte, dindarlık ve maneviyat kavramları muğlak hale geldikçe, destinasyon veya cazibe türüne dayalı bir sınıflandırma şeması çok boyutlu görünmektedir.

Li vd. (2006) araştırmalarında, manevi gelişim için seyahat eden turistlerin mutlaka dini turizm alanı olarak kabul edilen yerlere gitmeyebileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca bilim adamlarının, din turizmi kavramını 'kişinin kişisel manevi yolculuğunu beslemek için normal hayatından uzakta geçirdiği her türlü seyahat veya zamanı' içerecek şekilde genişlettiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, insanların kendilerini dini olmaktan çok ruhani veya manevi olarak tanımlama eğilimlerinin artması göz önüne alındığında, akademisyenlerin inanç turizmi olarak düşündüklerini genişletmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Maneviyatın "aşkın veya ilahi olanın deneyimini tanımladığını ve bu nedenle açıkça resmi dinin kurumsal yapılarıyla sınırlı olmadığını" ileri sürmektedirler (Li vd., 2006, s.212).

2.3.2. Helal Turizm

Son zamanlarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda Müslüman turistlerin özel dini ve kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla "Muhafazakâr Turizm", "Mütedeyyin Turizm", "İslami Turizm", "Şeriata Uygun Turizm" ve "Helal Turizm" gibi kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Bu tür turizm anlayışlarıyla ilgili yapılan araştırmaların artması sektörde farkındalık yaratmaya yardımcı olabilecek niteliktedir ve bu durum uluslararası turizm pazarını etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Örneğin, Çetin ve Dinçer (2016, s.66) yapmış oldukları çalışmada "Müslüman Dostu Turizm" kavramını; İslami turizm, şeriata uygun turizm ve helal turizm olmak üzere üç başlıkta değerlendirmişlerdir. Buna göre "İslami turizm; dini amaçlarla kutsal yerlere (örneğin hacı olmak için Mekke'ye) yapılan ziyaretleri kapsamaktadır. Şeriata uygun turizm, otelin kuruluşundaki sermaye türüne kadar dikkate alınan daha katı kriterleri hesaba dâhil ederek hareket edilerek yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Helal turizm ise, şeriata uygun turizme nazaran biraz daha esnek olan ve bir Müslümanın temel gereksinimlerini (alkolsüz, domuz ürünlerinin kullanılmadığı, odalarda seccade bulunan ve kible yönü belirlenmiş olması gibi) karşılayan turistik amaçlı seyahatleri ve konaklamaları kapsamaktadır".

Son zamanlarda Müslüman tüketiciler, tükettikleri ürün ve hizmetler söz konusu olduğunda şeriat ilkelerine bağlı kalma konusunda daha yüksek bir hassasiyet göstermekte ve gereksinimlerini karşılayan helal teklifleri seçme konusunda daha büyük bir farkındalığın altını çizmektedir. Bu da literatürde ve halk arasında Helal Turizm kullanımını öne çıkarmıştır. Battour ve İsmail helal turizmi "turizm endüstrisinde İslami öğretilere göre yapılmasına veya kullanılmasına izin verilen tüm turizm nesne veya aktivitelerinin Müslümanlar tarafından kullanılması veya iştirak edilmesi" (2015, s.152) olarak açıklamışlardır. Bu tanım, helal oteller, tatil köyleri, restoranlar ve turlar gibi turizm ürün ve hizmetlerinin öncelikli olarak Müslüman hedef pazara sunulmasında İslami yasaların dâhil edilmesinin altını çizmektedir. Dini nedenlerle seyahat etmenin yanı sıra, diğer motive edici faktörler de insanları turizm faaliyetlerine katılma konusunda etkileyebilir.

2.4. Turizme Manevi Yaklaşımlar

Brown (1999) 'maneviyat'ın çok amaçlı bir kelime olduğu yorumunu yaparak turizm de daha çok kullanımın manevi arayışa dönük olduğunu ifade etmiştir. Manevi arayış, yirminci yüzyılın sonlarında yaşamın baskın bir özelliği haline gelmiş ve kolektif belirsizliğin bir belirtisi olmuştur (Sharpley & Sundaram, 2005). Manevi arayış, dini çabalara benzer ve üstü kapalı ve yaygın bir "teoloji" oluşturduğu görülebilecek bazı özel nitelikler içerir. Bu nedenle, maneviyat arayışının sık görülen bir modu, "belirli yerlere bağlılık ve saygıyı" ifade eden doğa tefekkürü veya 'jeo-dindarlık'tır (Singh, 2009). Özellikle Hint Himalayaları gibi dünyanın çarpıcı, uzak ve henüz 'el değmemiş' bölgelerine yapılan seyahatlerde deneyimlenen jeo-dindarlık, 'yücelik' hissini bir ifadesidir. Bu duygu açıkça dinle bağlantılıdır ve ilahi olanla dini bir temas deneyimine benzer görünmektedir.

Peki o halde turizm bir dini ritüel midir yoksa manevi midir? Ritüeller dinlerle sınırlı değildir ve tüm ritüellerde büyümlü bir

şeyler vardır; ancak mekanik, amaçlı ve kesindirler ve insanlar üzerinde bağlayıcılıkları vardır (Singh, 2009). Ancak çoğumuz turizmin dini bir ritüel olmadığını biliriz, genellikle dini olarak ele alınmasına rağmen dini bir ritüel gibi de kabul edilmez. Turizm, bir tura çıkmak isteyen kişi(ler) için mekanik veya bağlayıcı değildir ve bu nedenle, açık bir felsefesi olmasa da bir "dini ritüel" kullanmakla birlikte, daha az ritüel ve daha çok manevi bir faaliyettir. Ayrıca, çoğu ülkede, özellikle Asya'da yurt içi seyahatin önemli bir parçası olan din turizminin doğal olarak zevkle pek bir ilgisi yoktur, metanetle katlanılan zorlukları içerir (Singh, 2002). Diğer insanlar ve onların kültürleri için bir tür evrensel sevgi ve kişinin kendi kültürü ve dinine olan sevgisi, çoğu dini turist için temel motivasyonlardır; bu tür bir sevgi genellikle hacı değil, özgecildir ve manevidir (Singh, 2002).

Turizm bir ritüel olabilir ve olmayabilir, ancak çok eski zamanlardan beri devam eden bütüncül ve sosyal süreç olarak düşünüldüğünde, manevi bir yönü vardır. Turizmin maneviyatı farklı türdendir; insanların, kültürlerinin, değerlerinin ve inançlarının ritüelleştirilmemiş türüdür. Turistler farklı dinleri takip ettikleri için farklı felsefelerden etkilenirler ve bazıları ateisttir veya hiç felsefi değildir. Ancak turizmi inanç ile ilişkilendirerek manevi turizmi ortaya çıkarırlar. Turist felsefeleri sıradan olanı ruhani olana yükseltmeye odaklanır ve ateistler bile insanların kutsallığına ve turistlerin keşfetmeye başladıkları kültürlerine inanır. Bu nedenle manevi turizm, doğa ve kültürde neyin kutsal olduğuna ilişkin (temel) insani değerler ve kardeşliği ve barışı vurgulayan (temel) dini inançlar hakkında duyarlı bir şekilde düşünmenin bir aracıdır. Çünkü hac gibi turizm, doğal ve sosyal dünyalar arasında ve sosyal ve doğaüstü arasında bir arabuluculuk içerir, bu da manevi yöndür (Singh, 2009).

Genellikle bağlamsal olarak tanımlanan manevi turizm, inanç, din ve inanç sistemi ile ilişkili sürükleyici faaliyetlerle ilişkilendirilmiştir. Manevi turizm, bir ülkenin turizm gelirine en büyük katkı sağlayan faktörlerden biri olarak kabul edilmiştir ve birçok ülke manevi miraslarıyla tanınmaktadır. Son zamanlarda, insanların maneviyata karşı tutumlarındaki değişiklikler nedeniyle, manevi gezginlerde olağanüstü bir artış olmuştur. Son dönemde yapılan akademik çalışmalarda da bunu gözlemek mümkündür (Bakar, 2020; Cohen, 2018; Fennell, 2018).

Daha önce de belirtildiğimiz gibi, manevi bir tür zevkin olabileceği manevi turizmin aksine, coşku içermesine rağmen din turizminin zevkli hiçbir yanı yoktur. Bu nedenle, din turizmi bir yandan manevi turizm ve diğer yandan hac ile karışır ancak farklıdır. Geniş anlamda, evrensel olan ve herhangi bir dinle sınırlı olmayan dini ve manevi değerler tarafından motive edilen turizmi içerecek şekilde geniş bir şekilde tanımlanan manevi turizm, daha iyiye doğru bir değişim aracıdır. Dinlerden türetilen etik ve davranış kuralları (turistler ve yöneticiler için) ve doğanın aşırı veya sömürücü tüketimden korunması gibi dinlerden elde edilen sosyo-kültürel değerler tarafından uygun şekilde yönlendirilirse etkilidir (Fennell & Malloy 2007). Bu tür değerler, tutumluluğu ve doğanın ve doğal kaynakların düşünceli tüketimini vurgular; hayvanlar ve bitkiler de dâhil olmak üzere şiddet karşıtlığını vurgular ve bu nedenle doğal kaynakların akıllıca kullanımının altını çizer. Bu tür felsefeler

sürdürülebilirliğin çabalarıdır ve bu nedenle bunların yaygınlaştırılması, uzun vadede inanç turizmi biçimlerini ideal turizm türleri haline getirecektir. Bu tür bir sürdürülebilir turizm, doğal olarak farklı insanlar arasında karşılıklı anlayışa ve dolayısıyla barışa yol açacaktır (Banerjee, 2015). Aslında, manevi turizmin uyandırdığı kültürel alışveriş ve diyalog, sürdürülebilirliğin temel yapı taşları olan karşılıklı anlayış, hoşgörü ve saygının temel taşlarıdır (Banerjee, 2015). Manevi turizmin gelişimi, hem doğal hem de kültürel kaynakların sorumlu ve sürdürülebilir kullanımı ile ilişkilendirilirse, o zaman istihdam, gelir yaratma, yoksulluğun azaltılması, kırsal göçün azaltılması, hızlı ürün çeşitlendirmesi ve topluluklar ve destinasyonlar arasında bir gurur duygusu beslemek gibi çok çeşitli fırsatlar sağlanabilir. Sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi, yerel gelenekleri, manevi değerleri, zengin kültürel mirası ve ziyaret edilen destinasyonlardaki ev sahibi toplulukların faydalarını anlamayı ve bunlara saygı duymayı gerektirir (Font vd., 2022).

3. Yöntem

Makalede veri toplama tekniklerinden literatür taraması yöntemi tercih edilmiştir. Literatür taraması; veri toplama ve toplanan verinin önemini tartışılması, toplanan verilerin konuyla ya da ilgilenilen problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılması aşamalarından oluşan bir süreçtir. Literatür taraması yöntemi ile araştırma probleminin sınırlarını tanımlanmış, turizmin teolojik, etik ve eğitimsel boyutlarına dair gelecek çalışmaların neler olabileceği belirlenmeye çalışılmıştır. Kullanılabilecek yöntemler açısından fikir edinilerek konunun nerelere uzandığı, hangi konularla ilişkili olduğu görülmüştür. Anlatım için tematik bir yaklaşım tercih edildiğinden anahtar kelimeler araştırma konusunu kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Bunlar 'Turizm- din- etik- eğitim ilişkisi', turizmin teolojik boyutları, etik boyutları, eğitimsel boyutları, manevi- dini ve inanç turizmi, helal turizm, turizm felsefesi' gibi anahtar kelime öğelerinden oluşmuştur. İnternet siteleri üzerinden kategorisel bir gezinme yapılmıştır, tercihen kullanılan site ve veri tabanları: Dergipark, google scholar, wiki kategoriler, amazon.com, Taylor and Francis, Stumbleupon, Web of Science vb. dir. Genel olarak amaç, turizmin literatürde eksik kaldığını düşündüğümüz teolojik ve etik boyutlarının hangi bağlamda ele alındığı ve özellikle süregelen çalışmaların olup olmadığı, olan çalışmalardan sentez yoluyla hangi boşlukları doldurmak üzere ihtiyaç olduğunu tespit edip yazmaktır. Bu süreçte, turizmin dini, etik ve eğitimsel boyutlarına dair ulusal ve uluslararası eserler incelenmiş, konuya dair problemlerin boyutları ve eksik bırakılan yönleri değerlendirilmiş, yapılan çalışmalarda bulgular ve çıkarılan sonuçlar üzerinden yeni önermeler ve öneriler oluşturulmuştur. Özetle çalışma, belirlenmiş kriterler dahilinde ilişki kurulabilen genel çalışmaların incelenmesi, araştırmanın mevcut bilgiler üzerine inşa edilmesi ve bu bilgilerle ilişkilendirilerek sonuçların yeniden üretilebilecek şekilde sentezlenerek ortaya konmasıdır.

4. Bulgular

4.1. Turizmin Etik ve Ahlaki Boyutları

Etik olarak turizm tartışmalı bir konudur. Castañeda (2012, s. 47), erken gelişme aşamasında turizmin "ya özünde "iyi" ya

da özünde "kötü" olarak görüldüğüne dikkat çekmiş ve bu tür bütüncüleştirici yaklaşımlar açısından zımnen kınanmıştır. Bununla birlikte, turizmin ayrıntılı bir etik incelemesinin olduğu çalışmalar gecikmiştir. 2005 yılında Macbeth (2005: 962), 'turizm planlaması, gelişimi ve yönetiminde alınan pozisyonların ahlakiliğini sorgulamak' gerekli olmasına rağmen turizm çalışmalarının etiği göz ardı ettiğinden şikayet etmiş ve turizmde bir 'etik platform' çağrısında bulunmuştur. Lovelock ve Lovelock (2013), 'etik' ve 'turizm' terimlerini birlikte nadiren duyduklarını belirtmişlerdir. 2012 gibi geç bir tarihte, Caton (2012, s.1096), 2000'li yıllarda turizm etiği ve turizm gelişimi üzerine birkaç çalışma ortaya çıkmış olsa da turizmde etik meselelerle ilgili çalışmaların eksik olduğunu belirtmiştir.

Turizmde etik konuların alaka ve önemini nispeten geç fark edilmesinin olası bir nedeni, uygulamaya yönelik geçmişte hâkim olan bazı Batılı tutumlar olabilir. Bir yandan, turizmin ciddi olmayan bir yüzeysel etkinlik kabul edilmesi (Gibson, 2008, s.407), veya 'sınırlı bir anlam alanı' olarak görülmesi; öte yandan, günlük yaşamda uygulanan aynı etik kriterlerle değerlendirilmemesi ve müsamaha alanı olarak algılanması, alışlagelmiş etiği ile sıradan hayatın bir parçası olarak değerlendirilmemiştir. Nitekim turizmde etik konusunun paradoksal bir yönü vardır: tatile cazibesini veren eğlence ve keyif, sıradan hayatı düzenleyen ahlaki reçetelere aykırı olabilir (Cohen vd., 2013). Etik ilkelerin bilinçli olarak ihlali anlamına gelen pek çok turistik eğlence tarzının özünde bu aykırılık var gibi görünmektedir. Aşırı yeme, aşırı içme veya tatiller sırasında cinsel veya diyet kısıtlamalarının gevşetilmesi bu ihlallerin yaygın olanlarıdır. Turistik ziyareti sırasında gösterişli bir şekilde domuz eti yiyen Ortodoks bir Yahudi, Yahudi dini ilkelerinin kasten çiğnenmesinin ikonik bir örneğini temsil ediyor demektir (Cohen, 2018). Ya da alkol tüketen bir Müslüman da aynı temsile sahiptir.

Turizm araştırmalarında etiğin göz ardı edilmesinin bir başka olası nedeni, turizmin "sermaye için yatırım getirisi, turistler için memnuniyet ve topluluklar için kalkınma üretmeyi amaçlayan bir "endüstri" olarak büyük ölçüde neoliberal piyasalaştırma merceği aracılığıyla söylemsel olarak inşa edilmiş olmasıdır (Caton, 2012). Ayrıca, zengin insan karşılaşmasına - farklı kültürlerden ve yaşam alanlarından farklı bireylerin içgüdüsel olarak çarpıştığı bir uygulamaya daha az dikkat emesidir. Diğer taraftan, eleştirmenler yirminci yüzyılın son on yıllarında hızla genişleyen kitle turizminin sorunlu sonuçlarına giderek daha fazla işaret ettikçe, turizm uygulayıcıları ve turizm öğrencileri turizmin 'ciddi bir eğlence' olduğunu ve anlamsız turistik faaliyetlerin bile ciddi etik sonuçları olabileceğini fark etmişlerdir (Mouffakir & Burns, 2012). Turizm etiği, turizmde artan bir teorik tartışma ve pratik ilgi konusu haline geldikçe, ekoturizm, sürdürülebilir, sorumlu, alternatif, yeşil, yumuşak ve adil turizm gibi turizmin çeşitli etik yönelimli versiyonları ortaya çıkmıştır. Turizm etiğine dair son on yılda bir dizi çalışmalar yapılmış ve çeşitli alanlarda katkı sunacak incelemeler gün yüzüne çıkmıştır. Bunlar arasında öne çıkan konu başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz: turizm ve hayvanlar, ekoturizm, miras turizmi, medikal turizm, uluslararası taşıyıcı annelik gibi turizmin belirli alt alanlarının etiğini incelenmiştir.

Turizm etiğine ilişkin güncel literatürde ortaya atılan üç etik

konu özel bir ilgiyi hak etmektedir: turizmde hedonizm, adalet ve merhamet. Turizm temelinde bir zevk arayışı olarak hedonizmi çalışan Malone vd., (2014: 241) "hazcı duygular ile etik tüketim pratiği arasındaki bağlantının büyük ölçüde keşfedilmemiş olduğunu" iddia etmişlerdir. "Hedonizm ve etik turizmin paradoksal olduğunu hatta zıt olarak görülebileceğini" savunmuşlar ve "etik turizmi çelişkili hedonik, sosyal ve çevresel kaygılar karşısında bir uzlaşma eylemi olarak" görmüşlerdir (s.243). Yaptıkları araştırma, "[turistik] tüketim uygulamalarında duygunun bir hedonik değer kaynağı olduğu ve etik seçimleri motive etme ve zorlamada oynadığı rolü" ve önemini ortaya koymuştur (s. 252). Bireyler "yalnızca kasıtlı ahlaki seçimlerden değil, aynı zamanda deneyimlerin onlara nasıl hissettirdiğinden de zevk aldıkları için etik seçimler için hazcı ve rasyonel motivasyonlar iç içe geçmiştir" sonucuna varmışlardır (s. 252). Bu bulgular, turizmin seküler hayatın etik davranışıyla çelişen bir hazcı yanı olduğunu göstermektedir.

Turizmde adalet ve hakkaniyet konularına dair çalışmalarda, yazarlar tarafından dile getirilen iki özel endişe noktası vardır, bunlar: turistik yerlerin geliştirilmesinde yoksullar, azınlıklar ve yerli halklar gibi yerel grupların maruz kaldığı dezavantajlar ve küresel hareketlilik hiyerarşisinin oluşturduğu seyahate eşit olmayan erişimdir. Mevcut durumu iyileştirmeye yönelik öneriler adalet ve turizm etiğine yöneliktir ve "daha adil ve sürdürülebilir küreselleşme biçimleri için katalizör olarak alternatif turizm" vizyonu oluşturmak ve "daha adil bir küresel düzene giden yolu çizmeye" dairdir (Jamal & Camargo, 2014). "Merhamet", çağdaş turizmde niş bir uzmanlık alanı olarak gönüllülüğün artan popülaritesi nedeniyle turizm etiğinde ortaya çıkan bir temadır (Weaver & Jin, 2016). Mostafanezhad'a göre, gönüllü turizmin genişlemesini, yapısal eşitsizlik sorunlarını bireysel ahlak sorunları olarak yeniden çerçevelendiren neoliberalizmin yükselişinin bir sonucu olarak algılamak gerekir (2014, s.4). Dolayısıyla, 'özen ve sorumluluk, merhamet özelliklerinin (sorumluluk, etik, ahlak, empati) kamusal ve politik tepkilerin yerini aldığı kalkınma politikalarının kişiselleştirilmesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir' (s.7). Paradoksal bir şekilde, gönüllü turistlerin daha az gelişmiş ülkelerdeki yoksullara, muhtaçlara ve talihsizlere yardım etme hevesi, özellikle Afrika'daki yetimhaneler gibi acı çeken yerlerin ziyaretçilerin merhametinden yararlanmak ve onlardan artan bağışları geri almak için neoliberal bir metalaşmasını teşvik etmektedir (Guiney, 2018).

4.2. Etik ve Ahlaki Boyuta Dair Değerlendirmeler

Turistlerin ve turizm işletmelerinin etiğine ilişkin herhangi bir değerlendirme, çağdaş etik teorilerin çok çeşitli olması nedeniyle karmaşıktır. Bu nedenle, Lovelock ve Lovelock (2013: 368) etik teorisi üzerine çalışmış ve sekiz etik teorisini üç ana gruba ayırmıştır: Sezgicilik, Faydacılık ve Deontoloji. Bu teorilerin her biri, turizmde doğal çevreye yönelik etik olarak doğru davranış konusunda farklı reçetelere yol açmaktadır ve bu reçeteleri bir "turizm metasına" dönüştürmektedir.

Turizm genellikle farklı kültürler arasındaki karşılaşmaları içerdiğinden, turizmde etik konusu kültürel görelilik

sorunuyla daha da karmaşık hale gelmiştir. Örneğin, Tayland'da yavru fillerin kırılması, Filipinler'de horoz dövüşü veya İspanya'da boğa güreşi gibi bazı gelenekler etik bir ikilem oluşturur (Cohen, 2015). Bu tür ikilemler hayvan refahı veya haklarının ihlali olarak, ziyaret eden (Batılı) turistler için tiksindirici olabilir, ancak bu durum yakın zamana kadar yerel kültürlerle derinden yerleşmiştir ve sadece "gelenek" olarak ifade edilir ve savunulur. Bu, temel bir etik ikilemi ve politik bir sorunu ortaya çıkarmaktadır: (sıklıkla ticarileşen ve önemli bir gelir kaynağı oluşturan) bu tür yerel gelenekler, evrensel hayvan etiği adına bastırılmalı mı yoksa uluslararası baskıya rağmen, örneğin çağdaş İspanya'daki boğa güreşi gibi yasal olarak korunmalı mı? (Brandes, 2009).

Çağdaş iş dünyasının diğer alanlarında olduğu gibi, son yıllarda turizm endüstrisinde yer alan turistler, hizmet sağlayıcılar, firmalar ve topluluklar için etik davranış kurallarının çoğaldığına tanık olunmuştur (Fennell & Malloy, 2007). Küresel düzeyde, turizm etiği, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) Küresel Turizm Etik Kurallarında (1999) kodlanmıştır. Ancak Yasa, esasen bir "neo-liberal manifesto" olmakla eleştirilmiştir, çünkü "turistin ziyaret etme, keşfetme ve gezip görme hakkının" (s. 49) "tüm mülkiyet biçimlerine" karşı ayrıcalıklı kılınması, iddiaya göre "serbest bir turizm gelişimi" için bir açık çek sağlamaktadır (s. 50). Davranış Kuralları, hayvan etiği ve refahı konusunu göz ardı etmesine neden olan insan merkeziliği nedeniyle de eleştirilmiştir. Bu nedenle, kurallar, paradoksal bir şekilde, çağdaş turizmin muazzam genişlemesinin doğasında bulunan temel etik sorunları çözmekten çok gündeme getiriyor gibi görünmektedir.

Çalışanların davranış etiği, konaklama işletmelerinin yöneticilerinin etik yönelimi ve konaklama çalışmalarında etik algıların ve yargıların ne ölçüde geliştirildiği gibi konaklama endüstrisinin karşılaştığı çeşitli somut, ampirik etik sorunların da çalışılması önemlidir. Bu alanda çalışmaları olan Knani (2014) kâr peşinde koşma gibi kurumsal hedeflere ulaşmanın bir yolu olarak misafirperverlikte etiğin önemini vurgulamıştır. Caton (2012) çağdaş turizm kalkınma politikasının etiğine dair eleştirilerini yazdığı çalışmada, turizm eylemini ve bu eylemin katılımcıları olarak davranışlarımızı karakterize eden daha derin temel özellikler etiği ile ilgili sorular ortaya atmış ve çağdaş turizm etiği hakkında meditatif bir düşünme biçimini örneklemiştir.

Çeşitli turizm uygulamalarının etik yönlerinin araştırılması son yıllarda büyük ilgi görmüştür. Ancak, kültürel bir proje olarak çağdaş turizmin doğasında var olan daha derin etik sorunlar, örneğin hazcı zevk ile etik ilkeler veya kendiliğindenlik ile ticarileşme arasındaki çatışma gibi, turizmin hem sıradan toplum içinde hem de sıradan toplumdaki ayrı olarak muğlak konumundan kaynaklanan konular, henüz yeterince araştırılmamıştır.

4.3. Turizmin Eğitimsel Boyutları

Geçmişten günümüze turizm eğitimi, kısa süreli kurslar ve hizmet içi eğitim seminerleri ile başlamış, daha sonra ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde verilmeye başlanmıştır. Turizm eğitimi, turizmden elde edilen gelirlerin daha üst seviyelere çıkarılmasını, turizm arz ve talep dengesinin kavranmasını, turistik ürün ve hizmetlerin

tanınmasını, turist-çalışan ilişkilerinin geliştirilmesini, nitelikli işgören ve yönetici yetiştirilmesini amaçlayan faaliyetlerden oluşan bir süreçtir (Üzümcü, 2015). Günümüzde turizmin bölgesel gelire büyük katkısı olan ekonomik bir dönüm noktası olduğu düşünüldüğünde, öğrenciler ve halk için turizm eğitimi yapılması gereken önemli bir konudur. Bu nedenle, turistik bölgelerde erken yaşlardan itibaren turizm konusunda eğitim verilmesi acil olarak yapılması gereken bir şeydir. Bunun yanı sıra, bir turizm bölgesinin gelişimindeki konumu, nüfusunun eğitim seviyesiyle de desteklenmektedir. Ancak, turizm eğitimi alanında yapılan çalışmalar göz önüne alındığında durumun pek iç açıcı olmadığı görülmektedir.

Eğitim sadece okullarda değil, toplumda da uygulanmaktadır. Halkın turizm hakkında bilgi sahibi olduğu turizm eğitimi, tüm eğitim kurumları tarafından yürütüldüğünde önem kazanmaktadır. Bunlardan biri de çevresel ve dini kavramları içeren turizm eğitimidir. Eğitim amaçlı seyahat etmek yeni değildir, ancak bakış açısı son 50 yılda giderek gelişmiştir. Genel olarak konuşursak, insanlar iç ve dış faktörlere dayalı olarak seyahat kararları verir ve destinasyonları seçer. İç faktörler, seyahat ederken kişisel gelişimle daha çok ilişkilidir. Bunlar, beceri ve yetenekler geliştirmek, yeni ve çeşitli insanlarla tanışmak, bir başarı duygusu kazanmak, daha fazla bilgi ve deneyim kazanmak, hayata yeni bir bakış açısı kazanmak, sağlığı geliştirmek, formda kalmak, başkalarıyla bir şeyler yapmak, aile vb. konulardır. Dış etkenler ise daha çok iyi korunmuş kültürel ve çevresel manzaranın nitelikleri, turistler için uygun tesisler vb. ile ilgilidir (Tribe & Liburd, 2016). İç etkenlere odaklanan bazı düşünce okulları, dış etkenlerle olan bağlantıyı anlama girişiminde iç etkenlere çok önemli bir rol atfeder. İçsel faktörler insanları öğrenme süreci, duygular, deneyimler, doyum vb. temellere dayanan yeni bir yolculuğa çıkmaya sevk ederken, dışsal faktörler destinasyon seçimini kolaylaştırmaktadır. Turizm perspektifinden bakıldığında, öğrenme süreci, deneyimlere dönüşmesi yoluyla bilginin kaynaklandığı çevre ile sürekli temas halindedir. Öğrenme, belirli bir eğitim programı etrafında yapılandırılır. Bu turizm süreci dört öğrenme aşamasını kapsar: yeni durumun deneyimi; önceki bilgi ve tecrübeye dayalı deneyim üzerine düşünme; yeni fikirler geliştirerek veya mevcut fikirleri değiştirerek deneyimin kavramsallaştırılması ve son olarak, bu tür kavramları yeni durumlarda uygulama ve test etme (Kolb, 1984: 38). Bu geniş öğrenme deneyiminin sağladığı bakış açısı, turistlerin neden eğitim hizmetleri yoluyla bilgilerini genişletmek için ülkeler arasında seyahat ettiğini açıklamaktadır. Bu tür gezilerde ağırlıklı olarak eğitim ön planda tutulmuştur. Aslında, turizm ve eğitim, özellikle din ve inanç turizmi olmak üzere turizm endüstrisinin performansını düzenli olarak artırmaktadır.

4.4. İnanç Turizminde Eğitimsel Motivasyon

Eğitimsel motivasyonlar yavaş yavaş çağdaş turizmin dini yolculuklarına girmiştir. Yüzyıllar boyunca din, toplumdaki kültür, tutum ve değerlerin oluşumuna kararlı bir şekilde katkıda bulunmuştur. Geçtiğimiz on yıllarda, seyahat yoluyla edinilen bilgi, ister turist ister hacı olsun, birçok gezgin için önemli bir unsur haline gelmiştir ve örgün veya yaşam boyu eğitimi destekleyici bir konumdadır. Bilgi edinimi ve bilişsel amaçlarla seyahat etmek bireyin eğitimsel ve manevi

motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği için inanç turizminde çok önemli hale gelmiştir.

Son on yıla kadar, inanç turizmi bağlamında eğitim perspektifi genelde arka planda kalmıştır. Turist motivasyonları üzerine yapılan pek çok inanç turizmi araştırması, eğitim yönünden bahsetmezken, diğerleri buna ampirik olarak değil, sadece teorik bölümde değinmektedir. Dini turistler genellikle çevresel, dini ve kültürel zenginleşme için kutsal yerleri ziyaret etseler de, çok azı bu motivasyonların dolaylı bir etki olarak kutsal yerleri eğitim amaçlı ziyaret etme niyetine nasıl değer kattığını araştırmıştır.

Turistin eğitim motivasyonu, dini motivasyonlar gibi diğer içsel motivasyonlardan ve kültürel, çevresel ve kırsal motivasyonlar gibi dışsal motivasyonlardan etkilenebilir. Başka bir deyişle, turistin bilgilerini geliştirme isteği, örneğin dini, çevresel ve kültürel nedenlerle artabilir. Turistlerin eğitim motivasyonu, bu nedenle, yalnızca bilgilerini değil, aynı zamanda dini, kültürel ve çevresel deneyimlerini de genişletmek için etkili bir faktör olarak kabul edilebilir (Ramirez & Portillo, 2020). Diğer bir ifadeyle eğitim motivasyonu, inanç ve kültür turizmi ile ilişkilidir. İnanç turizmi, sadece dini konulardan değil, aynı zamanda ziyaret ettikleri bölgelerin tarihi, kültürel ve sanatsal mirasından da öğrenen, farklı inançlara inanan, yeni bilgilerle kendilerini zenginleştiren bir tür turisti kendine çekmektedir (Timothy & İversen, 2006). Bununla birlikte eğitimsel motivasyon manevi performansını da olumlu etkilemektedir. Manevi performans genellikle turistlerin seyahat ederken manevi ve kişisel ufuklarını genişletebilecekleri dini uygulamalar ve kurumlar içinde gerçekleşir (Norman & Pokorny, 2017). Bu manevi hedefler, olumlu düşünmeye, zihinsel ve fiziksel sağlığa ve ruhsal dönüşüme yönelik olma eğilimindedir.

5. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma, turizmin ahlaki ve teolojik temellerinin hala sınırlı kapsamda olmasına rağmen, yalnızca turizm etiği ve eğitimi konularında bazı önemli ilerlemeler elde edildiğini göstermektedir. Turizm, bu alanların her birinde temel çabaların gerçekleştirilmesi için potansiyel bir yol olarak henüz geniş bir kabul görmemiştir, çünkü turizm veya onun belirli tezahürlerinden herhangi biri, her alanda hâkim olan temel ilkelerin ışığında (örneğin, belirli felsefi sistemler, etik kurallar veya dini öğretiler tarafından) nispeten nadiren eleştiriye, rehberliğe veya düzenlemeye tabi tutulmuştur. Araştırmamız, turizmin, eğlence ve spor gibi benzer alanlara kıyasla filozofların, etikçilerin veya ilahiyatçıların henüz az ilgisini çektiğini düşündürmektedir; bu nedenle, her bir alandaki girişimlerin çoğunun turizm araştırmacıları tarafından yapıldığı görülmektedir. Çalışma literatürdeki bu eksikliğe giderme konusunda katkı sunmayı amaçlamış ve bir ilahiyatçı akademisyen tarafından turizmin dini, ahlaki (etik) ve eğitimsel boyutlarına dair değerlendirmeleri ve tartışmaları ele almıştır.

5.1. Dini ve Manevi Boyutlara Dair Tartışma ve Çıkarımlar

Turizme dair araştırmalar ve bilgilendirmeler son yıllarda katlanarak artmıştır. Turizmin ne olduğu ve nasıl çalıştığı hakkında çok şey yazılmıştır. Ancak yazılanlar her zaman

birbirini destekler mahiyette olmamış, yer yer dışlayıcı fikirler de öne çıkmıştır. Akademik camianın, turizm endüstrisinin ve toplumun gelişimlere açık olması da birtakım anlaşmazlıklara yol açmıştır. Turizmin daha çok sosyal değerler üzerine inşa edildiği düşünüldüğünde, anlaşmazlıklardan doğan sorunlar da turizm sektörünü etkilemeye başlamıştır (Schweinsberg vd., 2022).

1965'te Katolik Kilisesi, "çağdaş dünyada turizmin ve pastoral zorluklarının önemini kabul eden "turizm pastoral bakanlığı için genel bir rehber" yayınlamıştır (Cohen, 2018: 371). Ancak bugüne kadar, hiçbir resmi teolojik gelenek bir "turizm teolojisi" geliştirmeyi uygun görmemiş ve son on yıla kadar akademisyenler genellikle "bilgi üretimi ve uygulamalarının temelini oluşturan felsefi süreci tartışmışlardır. Dini tarihsel olarak bir tabu konusu olarak gören organizasyon ve yönetim teorisindeki ortak disiplinlerle birlikte çalışan turizm akademisyenlerinin, dinin turizm bilgisi alanının külliyatına nasıl dahil edilebileceğini düşünme sorumluluğu vardır. Barkathunnisha vd., (2019: 2142), manevi boyutların turizm öğretimine dahil edilmesinin, geleneksel pozitivist Batı paradigmasının ötesine bakmayı ve 'doğa, kültür ve toplum arasındaki bağlantıyı vurgulayan' ontolojik bir bakış açısı benimsemeyi içerdiğine dikkat çekmektedir. Bu sayede birey, kendi benliğinin ötesine geçerek daha büyük bir evrenin bilincine doğru ilerler'.

Akademisyenler olarak, manevi veya dini bakış açıları tarafından sağlanan bilginin akademik çalışmalarımızı şekillendirip etkilemediği ortaya konmuştur; eğer durum böyleyse turizme dini bakışın nasıl olduğu konusunda hepimizin kendi bilinçli bakış açılarına sahip olmamız gerekir. Ancak bugüne kadar, bu tür kavramların turizm çalışması için ne anlama geldiğine dair yeterli çalışma olmamıştır ve sınırlı kanıt vardır (Bakar, 2020). Bakar (2020) bu konuda yaptığı araştırmada, Hıristiyan, Budist, Yahudi, Hindu, Müslüman, Tao ve ateist inançların bir karışımını temsil eden 22 akademisyenden oluşan küçük bir örneklemeden yararlanarak, maneviyat ve dine ilgi duyan turizm bilginlerinin genellikle bu tür kavramları entegre etmekte zorlandıklarını gözlemlemiştir. Katılımcıların dine odaklanma motivasyonu, sürdürülebilirlik ile paralel gelişmektedir. Murphy (2012) eğer biri sürdürülebilirliği maneviyat duygusu olmadan öğretmek zorunda kalırsa, bu neredeyse insanlık dışı, robotik ve sığ olur ve sürdürülebilirliğin tüm somutluğuna sahip olamayacağını öne sürmüştür. Dolayısıyla maneviyat, sürdürülebilirliğin ne anlama geldiğine dair bir anlayış biçimi sağlamaya yardımcı olur. Bakar (2020) çalışmasına katılan ateistin bile, dine inanmamakla birlikte, öğrencilerini farklı değerlere dayalı bakış açılarının ardındaki anlamı sorgulamaya teşvik etmenin değerini kabul ettiğini belirtmiştir.

Turizm ile ırk, ideoloji, din, siyasi inanç gibi konuların değerlendirmeye olan ihtiyacı desteklenmelidir. Turizm disiplinlerarası bir akademik araştırma alanı olduğundan, bir dizi bilimsel çerçeveye ve metodolojiye erişime sahiptir. Disiplin geçmişlerinden akademisyenler, eldeki belirli konulara ışık tutmak için bir turizm olgusunun çalışmasına farklı bakış açıları uygulayacaklardır. Bununla birlikte maneviyat fikirlerinin turizm eğitimi ile arayüz oluşturması için turizm eğitimine dönüştürücü, çok boyutlu, bilişsel, duygusal, ahlaki, sosyal, kültürel ve manevi gelişmeleri

vurgulayan yeni bir yaklaşım öne sürmek gerekmektedir; buda akademisyenlere düşen bir görevdir (Altıntaş, 2022).

Diğer taraftan dindar ve maneviyatlı olmak, sürdürülebilirlik için, kötü problemler etrafındaki bilimsel yaklaşımın erdemlerini değersizleştirmez. Tam tersine, Allah'ın yaratışını daha iyi anlamayı umabileceğimiz tek şey, bilginin akılcı analizidir. Bununla birlikte, aynı zamanda, şu anda turizm disiplinleri tarafından tanımlandığı şekliyle bilimsel anlayış, her zaman diğer bilgi merceklerine açık olmalıdır. Araştırmacı kendi adına, dünyada turizm hakkında bildiklerimizi nasıl bileceğimizi 'roller, miraslar, deneyimler ve kendini anlamalardan oluşan karmaşık bir sosyal ağ içinde dolaşan bilenin özelliklerinden ve konumsallığından etkilendiğini' hatırlatmaktadır (Belhassen & Caton, 2009: 338). Bu tür kültürel perspektifler, din ve bilim arasındaki tarihsel evrim ve etkileşimde açıkça görülmektedir. Araştırmacının bakış açısına göre, din ve bilim, çatışma içinde olmak yerine simbiyotik bir ilişki içinde var olurlar; neyin, nasıl ve niçin ortaklaşa bilme ruhumuzu beslediğine dair tamamlayıcı sorular sorarlar. Bunun turizm çalışması için ne anlama geldiğini düşünüldüğünde, akla iki şey gelir. İlk olarak, turizmin bir endüstri olmadığı, çevremizdeki dünyayı sorumlu bir şekilde deneyimlemenin ne anlama geldiğine dair toplumun sosyolojik bir çerçevesi olduğu gerçeğini hatırlamaktır. İkinci olarak da bir akademisyen olarak, araştırmamızla dünyada olumlu bir fark yaratmaya çalışmaktır. Ancak, Hales vd. (2018), araştırmamız yoluyla elde etmeyi amaçladığımız etkileri insan olarak sahip olduğumuz değerlerden tamamen ayırmanın imkansız olduğunu savunmaktadır. Bir Müslüman olarak, kendi değerlerimize dayalı bakış açımız, inancımız tarafından çerçevelenir ve bu da, araştırmamız aracılığıyla dünyada gözlemlediğimiz şeylere ilişkin algımızda bir gerçeklik duygusuna temel oluşturur; ontolojik ve epistemolojik tartışmaları nasıl algıladığımızı, muhatap olduğumuz kişilerle empati kurmanın değerini nasıl algıladığımızı rehberlik eder; ve bizi bir araştırmacı olarak rolümüzü eleştirel bir şekilde düşünmeye zorlar.

Turizm, kendi pedagojik meşruiyetini sağlamanın bir yolu olarak 'teknik, rasyonel ve bilimsel perspektiflere öncelik vererek geleneksel bilim disiplinlerinin fikirlerinin çoğunu benimsemiştir (Font vd., 2022). Bu, bazılarının, dini bir bakış açısının dahil edilmesinin, turizmin dünyasındaki yerinin karmaşıklığıyla ilgilenme yeteneğimizi geliştirmek yerine sınırlandırıp sınırlandırmadığı konusunda spekülasyon yapmasına yol açmaktadır. Bu tür gözlemler, toplumun sekülerleşmesinin erdemleri ve daha spesifik olarak bilim ve dinin, bilginin oluşumundaki etkileşimi hakkında uzun süredir devam eden tartışmalarla bağlantılıdır.

5.2. Etik ve Eğitimsel Boyutlara Dair Tartışma ve Çıkarımlar

Son on yılda, turizm araştırmalarındaki baskın temalardan biri, neoliberalizme odaklanmanın ahlaki ve etik değerlerin geliştirilmesiyle orantılı olup olmadığı olmuştur (Mura & Wijesinghe, 2022). Bu tür müzakereler, turizm büyümesine karşı küçülmeye ilişkin esaslar hakkındaki tartışmalarda kendini göstermiştir. Özellikle, fil yürüyüşleri, seks turizmi ve medikal turizm dahil olmak üzere belirli gezgin

uygulamalarının etikliği üzerine tartışmalar öne çıkmaktadır.

Bir akademisyenin doğal dünyanın etik çalışmasına getirebileceği çok sayıda dini ve dini olmayan bakış açısı vardır. Dini bakış açılarının, bir toplum olarak etiği nasıl gördüğümüz algısı ile önemli bir yere sahip olması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu tür bakış açıları kendi başına mutlak etik standartlar olmayabilir, ancak daha ziyade mutlak bir otoriteden türetilmiş gibi sunulan kendi standartlarının ifadeleri olabilirler (Fennell, 2018).

Turizm eğitimi ile ilgili olarak bakıldığında, bu, etik ve ahlaki değerlerin refleksif takdirini mesleki becerilerin gelişimi ile birleştirmek anlamına gelir. Turizm araştırması ile ilgili olarak, kişinin turizm akademisindeki rolü ve turizm dünyasındaki diğer paydaşlarla olan ilişkisi üzerine eleştirel düşünme yeteneği ile ilgilidir. Schweinsberg vd. (2022, s.28), bir turizm akademisyeninin rolünün, 'endüstri uygulamalarına ilişkin zor sorular sormaya ve savunuculuk yapmaya' hazırlanırken yeni nesil turizm profesyonellerini geliştirmek için araştırma, öğretim ve katılım yoluyla olduğunu öne sürerler. Daha "sürdürülebilir" ve "sorumlu" bir turizm sektörünün gelişmesi için korkmadan veya kayırmadan bilinçli şekilde çalışmak gerekmektedir. Akademisyenler olarak epistemik otoritemiz, turizm dünyasının diğer paydaşları olan endüstri, hükümet, medya ve genel olarak toplumun bize duydukları güvene dayanmaktadır (Schweinsberg vd., 2022). Bu nedenle, turizm akademisyenlerinin kapsayıcı, güçlendirici ve demokratik bir şekilde liderlik etmesi ve kimliklerini, güçlerini çevreleyen etik sorularla sürekli ve refleksif bir şekilde ilgilenmesi gibi ahlaki bir yükümlülüğü vardır. Bu nedenle, bir akademisyenin turizm endüstrisinin karşı karşıya olduğu önemli sorulardan biri olan neyin ahlaki bir "iyi" oluşturduğuna dair kişisel, eleştirel bir düşüncesi olması ve çözüm üretmesi gerekmektedir.

Turizm, bir dizi temel etik tartışmayı doğuran bir insan faaliyeti biçimidir. Kapitalist genişlemenin bir biçimi olarak turizmi sürdürmenin faydaları mı yoksa maliyetleri mi sorusu; veya hazzı gezginlerin oyuncakları olarak hizmet etmek için insanların ve doğal dünyanın metalaştırılmasına ilişkin sorun ve sorular, turizmi daha geniş toplumsal zorlukların bir mikro kozmosu haline getirmiştir (Fletcher vd., 2021). Bir şeyin iyi ya da kötü olması, bakanın bakış açısına bağlıdır. Bu tür bakış açıları, Batı ve Doğu felsefi geleneklerinde temelleri olan kişisel manevi veya organize dini inançlar aracılığıyla kendilerini gösterebilir. İnsanlar olarak bilimi aşan bir şekilde 'anlam ve değer atama' eğilimine sahibiz. Müslüman bir bakış açısında bu, bir turizm akademisyeninin zorlu etik sorularla karşılaşması ve yeni çözüm önerilerinde bulunması gerektiği anlamına gelmektedir. Harari (2018), her türlü çağdaş ahlak tartışmasının çözümünün yalnızca tek bir bilgi kaynağında bulunabileceğini, herhangi bir dinin ahlaki mutlakiyetçilik iddiasının dikkatle ele alınması gerektiğine dair önemli bir noktaya değinmiştir. Dolayısıyla tamamlayıcılık, turizmde dini bir bakış açısı aşılamanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Değerler ve etiğin pratik bilgelik için öğretilemeyeceği, içsel bilinçle bir ilişki yoluyla deneyimlenmesi gerektiği fikri de dahil olmak üzere turizmle ilişkili olarak kişinin ruhu da

önemlidir. Eğitim bağlamında bu, eğitimcilerin öğrencilere 'kendini keşfetmeye ve özgünlüğe doğru rehberlik etmelerini, aşkınlık duygularını geliştirmelerini ve bireysel ruhu iyi eylemlerde bulunma konusunda güçlendirecek şekilde deneyimlerini şekillendirmelerini' içerir (Barkathunnisha vd., 2019, s.2151). Bununla birlikte, bireysel bir akademisyenin bakış açısıyla bakıldığında, dini inançlarının veya inanç eksikliğinin nasıl geliştiğini ve turizm çalışmalarındaki artan deneyimleriyle nasıl yan yana geldiğini keşfetmesi gerekir.

Turizm ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki ve alandaki deneyimler üzerine okumalarımız aracılığıyla, turizmin 'öteki'ni marjinalleştirilmesi; turizmin ev sahibi topluluklara, yaban hayatına, yerel işçilere ve toplumun risk altındaki üyelerine yol açtığı adaletsizlikler ve sorumlu turizm uygulamalarını neyin oluşturduğuna ilişkin içsel belirsizlik vb. gibi sorunlar, hem toplumsal değerleri hem de uluslararası/yerel yasaları yansıtacak şekilde yanıt vermeye zorlanan küresel turizm için bir dizi operasyonel fırsata ve zorluğa neden olabilir. Hiçbir turizm akademisyeninin kendi değerlerini ve kişinin inancı ile post hümanist bakış açılarının gelişimi de dahil olmak üzere turizm felsefesinde gelişen eğilimler arasındaki bağlantıları inkar edemeyeceği gerçeği vardır.

5.3. Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışmanın sorularını ele almak için literatürdeki çeşitli araştırmalar incelenmiş, bu araştırmalardaki sonuçlar ve veriler üzerinden eleştirel bir bakış ile analizler çıkarılmıştır. Bununla birlikte değerlendirmelerde bulunurken dikkate alınması gereken bazı sınırlamalar ortaya çıkmıştır. Öncelikle, bu çalışmanın nitel doğası gereği, analiz ve değerlendirmelerde bulunan tek araştırmacı olduğu için, öznel görüşleri ve eleştirileri mevcuttur. Bundan dolayı bazı öznel yargılar ile çalışma sınırlanmış olabilir. Ayrıca çalışma keşifsel ve eleştirel nitelikte olduğu için doğal olarak ampirik kapsamı ve odak noktası bakımından sınırlı kalmıştır.

Bu araştırma makalesi, turizm akademisinin turizm bilgisinin formülasyonuna bir manevi/dini bakış açısı getirmenin yollarını bulmak için yüzleşmek zorunda kalacağı iki konuyu ele almıştır. Birincisi, turizm akademisinin geniş bir topluluk olduğunu, dünyanın her yerinden gelen gelen üyelerle sayısız entelektüel ilgiye tabi olduğunu ve dolayısıyla çok çeşitli laik ve dini bakış açılarını kapsadığını hatırlamaktır. Gelecekteki çalışmalar, turizm akademisinde hangi dini, manevi ve etik ilişkilerin var olduğunu ampirik olarak anlamaya çalışarak başlamalıdır.

İkincisi, hepimizin bir parçası olduğumuz turizm akademisinin doğasını eleştirel bir şekilde düşünmeye teşvik etmektir. Yüzyılı aşkın bir süredir bilim adamlarının genel nüfusa göre ortalama olarak daha az dindar oldukları söyleniyor. Yirminci yüzyılın ortalarında Weber, Marx ve diğerlerinin bakış açılarından yararlanan sekülerleşme teorisi, turizmin temel bir tezahürü olduğu ekonomi ve toplumun modernleşmesi ile dini alanın azalması arasında bir ilişki olduğu fikrini benimsemiştir. Bununla beraber akademisyenlerin turizmin dini, ahlaki ve eğitimsel boyutlarına getirdikleri eleştiriler ve yaklaşımlarda ele alınarak bu konuya dikkat çekmek istenmiştir.

Bu çalışmanın katkıları, sınırlamaları ve çıkarımları, gelecekteki araştırmalar için potansiyel olarak değerli yönleri işaret etmektedir. Ancak bu katkıların tam anlamıyla sağlanması için, sistematik literatür taramasının bir araştırma metodolojisi olarak temellerinin doğru oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışma bir dizi öneri sunarak sona ermektedir. Turizmin dini, etik, eğitim ve değer boyutlarına dair literatürün genişletilmesi, akademik yayınların ve eleştirel akademik eserlerin sayısının artırılması faydalı olacaktır. Bu konu karşılaştırılmalı çalışmalar ile uluslararası düzeyde de ele alınabilir. Öte yandan, kapsam perspektifinden bakıldığında, çağdaş turizm ve konaklama araştırmalarındaki ana eğilimlerin belirlenmesine dayalı olarak, literatürdeki ölçek boşlukları tespit edilebilir ve ölçek geliştirme önerilerinde bulunulabilir. Özellikle gelecekte yapılacak gözden geçirme çalışmaları için ölçekleri daha ayrıntılı bir şekilde analiz etmek, değerlendirmek ve karşılaştırmak için belki de bir proje hazırlanarak konu daha ayrıntılı analiz edebilir. Son olarak, araştırmacılara daha fazla derleme çalışması yapmaları önerilebilir. Derleme çalışmaları, bir alanın veya konunun derinlemesine analizini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda literatürdeki teorik boşlukları belirler ve gelecekteki çalışmalar için fikirler ortaya koyar.

Etik Beyan: Bu çalışmanın, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde TO&RE Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarın hiçbir kurum, işletme veya başka bir yazar ile bu makaleyle ilgili çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Altıntaş, M. C. (2022). Çokkültürlülük ve Kültürlerarasılık Ekseninde Din ve Eğitim. In Eraslan A. & Tunç İ. (eds) *Din ve Kültür İlişkisi II* (pp. 125-175). Ankara: EskiYeni Yayınları.
- Álvarez-García, J., De la Cruz del Río Rama, M., & Gómez-Ullate M. (2018). *Handbook of Research on Socio-Economic Impacts of Religious Tourism and Pilgrimage*. (1. Baskı). Hershey, PA: IGI Global.
- Bakar, B. (2020). Integrating spirituality in tourism higher education: A study of tourism educators' perspectives. *Tourism Management Perspectives*, 34, 100653. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100653>
- Banerjee, M. (2015). Spiritual tourism: A tool for socio-cultural and sustainable development. *International Journal of Science and Research*. 4 (10), 1244-1249.
- Barkathunnisha, A., Diane, L., Price, A., & Wilson, E. (2019). Towards a spirituality-based platform in tourism higher education. *Current Issues in Tourism*, 22(17), 2140-2156. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1424810>
- Battour, M. & İsmail, M. N. (2015). Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future. *Tourism Management Perspectives*, 19(Part B), 150-154.
- Belhassen, Y., & Caton, K. (2009). Advancing understandings: A linguistic approach to tourism epistemology. *Annals of Tourism Research*, 36(2), 335-352.
- Brandes, S. (2009). Torophiles and torophobes: The politics of bulls and bullfighting in contemporary Spain. *Anthropological*

Quarterly, 82(3), 779-792.

- Brown, M. (1999). *The spiritual tourist: A personal journey*. (First Edition). New York: Bloomsbury Publishing USA.
- Castañeda, Q. E. (2012). The neo-liberal imperative of tourism: Rights and legitimization in the UNWTO global code of ethics for tourism. *Practicing Anthropology*, 34(3), 47-51.
- Caton, K. (2012). Taking the moral turn in tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 39(4), 1906-1928.
- Cohen, E. (2015). Young elephants in Thai tourism: A fatal attraction. In K. Markwell (Ed.), *Animals and tourism: Understanding diverse relationships* (pp. 163-179). Bristol: Channel View Publications
- Cohen, E. (2018). The philosophical, ethical and theological groundings of tourism—an exploratory inquiry. *Journal of Ecotourism*, 17(4), 359-382. <https://doi.org/10.1080/14724049.2018.1522477>
- Cohen, S. A., Higham, J. E. S., & Reis, A. C. (2013). Sociological barriers to developing sustainable discretionary air travel behavior. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(7), 982-998.
- Çetin, G. & Dinçer M. T. (2016). Muslim friendly tourism (MFT): A discussion. *Journal of Tourismology*, 2(1), 65-67.
- Fennell, D. (2018). *Tourism ethics* (2nd ed.). Channel View Publications.
- Fennell, D. A., & Malloy, D. (2007). *Codes of ethics in tourism: Praxis, theory, synthesis*. (1. Baskı). Bristol: Channel View Publications.
- Fletcher, R., Blanco-Romero, A., Blázquez-Salom, M., Cañada, E., Murray Mas, I., & Sekulova, F. (2021). Pathways to post-capitalist tourism. *Tourism Geographies*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/14616688.2021.1965202>
- Font, X., Montano, L., Wu, J., Coghlan, A., Woosnam, K., & Li, S. (2022). The purpose of a sustainable tourism journal. *Journal of Sustainable Tourism*, 30, 1-13.
- Gibson, C. (2008). Locating geographies of tourism. *Progress in Human Geography*, 32(3), 407-422.
- Grimshaw, M. (2013). Sheilas on the move: Religion, spirituality and tourism. *Journal of Religious History*, 37(Sp.Issue), 541-552.
- Guiney, T. (2018). Hug-an-orphan vacations: 'love' and emotion in orphanage tourism. *The Geographical Journal*. 184(2), 125-137.
- Hales, R., Dredge, D., Higgins-Desbiolles, F., & Jamal, T. (2018). Academic activism in tourism studies: Critical narratives from four researchers. *Tourism Analysis*, 23(2), 189-199. <https://doi.org/10.3727/108354218X15210313504544>
- Hall, C. M. (2006). Buddhism, tourism and the middle way. In D. J. Timothy, & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 172-185). London: Routledge.
- Harari, Y. N. (2018). *21 lessons for the 21st century*. NY: Spiegel & Grau.
- Hattab K. & Katz Y. (2001). The attraction of Palestine: Tourism in the years 1850-1948. *Journal of Historical Geography*, 27(2), 166-177.
- Heintzman, P. (2013). Retreat tourism as a form of transformational tourism. In Y. Reisinger (Ed.), *Transformational tourism: Tourist perspectives* (pp. 68-81). Wallington Oxon: CABI.
- Jafari, J., & Scott, N. (2014). Muslim world and its tourisms. *Annals of Tourism Research*, 44, 1-19.
- Jamal, T., & Camargo, B. A. (2014). Sustainable tourism, justice and an ethic of care. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(1), 11-30.
- Kelly, C. M. (2015). *Service and justice: Peace and solidarity: Theology and ethics for work and leisure* (Doctoral

- Dissertation, Boston College).
- Knani, M. (2014). Ethics in the hospitality industry: Review and research agenda. *International Journal of Business and Management*, 9(3), 1–8.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Li, Beifei, Outi Niininen, & Kerry Jacobs. (2006). Spiritual well-being through vacations: exploring the travel motives of the young christian travelers. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 54 (3), 211-24.
- Lois Gonzales, R. N. C. (2013). The Camino de Santiago and its contemporary renewal: Pilgrims, tourists and territorial identities. *Culture and Religion*, 14(1), 8–22.
- Lovelock, B., & Lovelock, K. M. (2013). *The ethics of tourism: Critical and applied perspectives*. London: Routledge.
- Macbeth, J. (2005). Towards an ethics platform for tourism. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 962–984.
- Malone, S., McCabe, S., & Smith, A. P. (2014). The role of hedonism in ethical tourism. *Annals of Tourism Research*, 44, 241–254.
- Mat, S., Masutani & Ahmad, P. (2019). Spirituality: a way to realise sustainable tourism. *International journal of Tourism, Culture & Spirituality*, 3(2), 9-18.
- Mouffakir, O., & Burns, P. M. (2012). Of ethics, leisure, and tourism: The serious fun of doing tourism. In O. Mouffakir, & P. M. Burns (Eds.), *Controversies in tourism* (pp. 7–22). CABL.
- Mura, P., & Wijesinghe, S. N. (2022). Ph. D. Students' experiences and emotions in neoliberal tourism academia. *Tourism Management Perspectives*, 44(21), 57-71.
- Murphy, R. (2012). Sustainability: A wicked problem. *Sociologica*, 6(2), 1–23. <https://doi.org/10.2383/38274>
- Norman, A., & J. J. Pokorny. (2017). Meditation retreats: spiritual tourism well-being interventions. *Tourism Management Perspectives*, 24, 201–207. doi:10.1016/j.tmp.2017.07.012.
- Olsen, D. H. (2011). Towards a religious view of tourism: Negotiating faith perspectives on tourism. *Tourism, Culture and Communication*, 11(1), 17–30.
- Olsen, D. H., & Timothy, D. J. (2006). Tourism and religious journeys. In D. J. Timothy, & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 1–21). London: Routledge.
- Ramirez, R. R. & Portillo, A.F. (2020). What role does tourists' educational motivation play in promoting religious tourism among travellers?. *Annals of Leisure Research*, 23(3), 407-428. DOI: 10.1080/11745398.2018.1561309
- Rieger, J. (2011). *Traveling*. Augsburg: Fortress Publishers
- Rinschede G. (1992). Forms of religious tourism. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 51– 67.
- Schweinsberg, S., Sharpley, R., & Darcy, S. (2022). Competitive positioning of tourism academic knowledge. *Tourism Management*, 91, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104502>
- Shackley, M. (2008). *Management Challenges for Religion-Based Attractions*, in A. Fyall, (eds.), *Managing Visitor Attractions*, (pp. 253-63). Butterworth Heinemann.
- Sharpley, R., & Sundaram, P. (2005). Tourism: A sacred journey? The case of ashram tourism, India. *International Journal of Tourism Research*, 7, 161–171.
- Singh, S. (2002), Managing the impact of tourist and pilgrim mobility in the Indian Himalayas. *Revue de Géographie Alpine*, 90(1), 25–34.
- Singh, S. (2009), Spirituality and Tourism: An Anthropologist's View. *Tourism Recreation Research*, 34(2), 143–155.
- Sulentic, A. M. (2014). Now I lay me down to sleep: Work-related sleep deficits and the theology of leisure. *Notre Dame Journal of Law Ethics and Public Policy*, 20(2), 749–783.
- Timothy, D. J., & Iverson, T. (2006). Tourism and Islam. In D. J. Timothy, & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 186–205). London: Routledge.
- Tribe, J., & Liburd, J. J. (2016). The tourism knowledge system. *Annals of Tourism Research*, 57, 44– 61.
- Turner, V. W., & Turner, E. L. B. (2011). *Image and pilgrimage in Christian culture*. (4. Baskı). Columbia University Press.
- UNWTO. (1999). <https://www.unwto.org/> (2024, Mart). *Global code of ethics for tourism*. <https://www.unwto.org/>, 15.03.2024.
- Üzümcü, T. P. (2015). Otel yöneticilerinin turizm eğitime yönelik algıları: Kocaeli ili otel yöneticileri üzerinde bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 123-150.
- Vukonić, B. (2006). Sacred places and tourism in the Roman Catholic Church. In D. J. Timothy, & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, religion and spiritual journeys* (pp. 237–253). London: Routledge.
- Weaver, D. B., & Jin, X. (2016). Compassion as a neglected motivator for sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(5), 657–672.

Extended Abstract

The increasingly commercialized nature of tourism academia has led tourism scholars to think critically about how best to manage the interaction between their own moral positions and abstract and objective notions of scientific understanding (Hales et al., 2018). This process has led to questions such as 'is tourism an interdisciplinary field?' Has it been grounded in ethical and religious dimensions? How is it related to education? This article will examine current evaluations on the ethical, theological and educational dimensions of contemporary tourism. It will provide an academic assessment of the extent to which, on the one hand, tourism has been accepted as a means of realizing the core endeavors of each field and, on the other hand, the extent to which certain manifestations of tourism have been analyzed, regulated or criticized by the basic approaches or principles (e.g. ethical principles or religious teachings) that prevail in each field.

After the introduction, the view of tourism in established world religions was examined, and the orientation towards tourism in Islam, Christianity, Judaism and Buddhism was stated. The fact that tourism is one of the processes that form the social and cultural structure has created the fields of faith and religious tourism in religions. Religious tourism has a place in the literature as it deals with the creation and representation of tourism areas that combine secular and spiritual meanings. However, religion and tourism research has generally focused on the purpose and impact of tourism activities, destination image and management of sacred sites.

In recent years, with the entry of Muslim tourists into the international market, the concept of Halal Tourism has emerged and awareness has been expressed and presented regarding the selection of halal products and services offered to meet the needs of Muslims. On the other hand, there has also been a dimension similar to religious endeavors, aiming

at a spiritual quest called nature contemplation or geo-religiosity. This raises the question of whether tourism is a religious ritual or spiritual? This has raised the question. Spiritual tourism, often defined contextually, has been associated with immersive activities associated with faith, religion and belief systems. Recently, due to generic changes in people's attitudes towards spirituality, there has been an extraordinary increase in spiritual travelers. If the development of spiritual tourism is associated with responsible and sustainable use of both natural and cultural resources, then a wide range of opportunities can be provided, including employment, income generation, poverty alleviation, reduction of rural migration, rapid product diversification and fostering a sense of pride among communities and destinations.

In the second section, the ethical and moral dimensions of tourism are addressed and discussed, as ethically tourism is a controversial topic. This contradiction seems to be at the core of many forms of tourist entertainment, which imply a deliberate violation of ethical principles. Common violations include overeating, binge drinking or relaxing sexual or dietary restrictions during vacations. As tourism ethics has become a subject of increasing theoretical debate and practical interest in tourism, various ethically oriented versions of tourism have emerged, such as ecotourism, sustainable, responsible, alternative, green, soft and fair tourism. Furthermore, this section addresses three ethical issues raised in the current literature on tourism ethics: hedonism, justice and compassion in tourism.

In the third section, views on the educational dimensions of tourism were evaluated. Today, tourism education for students and the general public is an important issue to be addressed, given that tourism is an economic cornerstone that contributes greatly to regional income. Moreover, tourism and education regularly enhance the performance of the tourism industry, especially religious and faith tourism. Traveling for knowledge acquisition and cognitive purposes has become very important in faith tourism as it positively influences an individual's educational and spiritual motivations. Tourists' educational motivation can therefore be considered as an influential factor to expand not only their knowledge but also their religious, cultural and environmental experiences.

In the last section, the way in which the above-mentioned dimensions of tourism are handled by academics is discussed and a critical approach is attempted to be presented. Tourism academics have an important responsibility to consider how religion can be incorporated into the corpus of tourism knowledge. It is incumbent on academics to put forward a new approach to tourism education that is transformative and multidimensional, emphasizing cognitive, emotional, moral, social, cultural and spiritual developments. Tourism academics have a moral obligation to lead in an inclusive, empowering and democratic way and to engage continuously and reflexively with the ethical questions surrounding their identity and power.

In conclusion, this research shows that while the moral and theological foundations of tourism are still of limited scope, some significant progress has been made in tourism ethics and

education alone. It has addressed two issues that tourism academia will have to confront in order to find ways to bring a spiritual/religious perspective to the formulation of tourism knowledge. The first is to remember that tourism academia is a broad community, subject to myriad intellectual interests with members coming from all over the world and thus encompassing a wide range of secular and religious perspectives. The second is to encourage critical reflection on the nature of the tourism academy of which we are all a part.